

УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНА (РОДИННА) ПЕДАГОГІКА ПРО ВИХОВАННЯ ЗДОРОВИХ ДІТЕЙ ТА ПІДГОТОВКУ ЇХ ДО СТВОРЕННЯ СІМ'Ї

^{1,2} Шахненко В. І., ¹ Набока І. Є.,

¹ Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна;

² КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Харків, Україна

В статті розглядається проблема виродження нації, причиною якого, на думку авторів, є руйнація національної культури.

У статті викладено ту частину перевіреного тисячоліттями народного досвіду, яка охоплює піклування про здоров'я і фізичний розвиток дітей, формування духовного світу, трудових умінь і навичок та підготовку їх до сімейного життя. Відродження цього досвіду, як частини національної культури, дозволить, на думку авторів, уповільнити або й призупинити демографічну кризу в Україні.

Ключові слова: здоров'я дітей і підлітків, демографічна криза, руйнація національної культури, відродження національної культури.

В статье изложено ту часть проверенного тысячелетиями народного опыта, который охватывает заботу о здоровье и физическое развитие детей, формирование духовного мира, трудовых умений и навыков и подготовку их к семейной жизни. Возрождение этого опыта, как части национальной культуры, позволит, по мнению авторов, замедлить или и приостановит демографический кризис в Украине.

Ключевые слова: здоровье детей и подростков, демографический кризис, разрушение национальной культуры, возрождение национальной культуры.

The article described the part of people's experience of thousands of years of proven, which covers the care of health and physical development of children, the formation of the spiritual world, work skills and prepare them for family life. The revival of this experience as part of national culture, and would, in our opinion, to slow down or stop and the demographic crisis in Ukraine.

Keywords: child and adolescent health, the demographic crisis, the destruction of national culture, the revival of national culture.

Постановка питання в цілому, його зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

У 80-ті роки минулого століття у нашій країні розпочався процес виродження нації. У сучасних умовах демографічна криза набрала обвального характеру. У деяких регіонах України смертність вдвічі перевищує народжуваність. Щороку населення нашої країни зменшується на 0,4 млн людей. Із 52 млн 1991 року до 2011 року населення України скоротилось до 46 млн осіб. Тобто за 20 років незалежності населення України зменшилося більше, ніж на 11,5 відсотків.

За прогнозами Організації Об'єднаних Націй, населення в нашій державі до 2050 року зменшиться вдвічі, тобто матиме місце напіврозпад нації. Тому Україна цією всесвітньою організацією віднесена до вимираючих країн.

Як свідчать статистичні дані, процес виродження нації починається з сім'ї і школи: початкову школу закінчує 20 відсотків здорових дітей, а середню — лише 5–7.

З тією метою, щоб у якійсь мірі поліпшити здоров'я дітей і підлітків, у вітчизняній загальноосвітній школі з початку третього тисячоліття у перших–дев'ятих класах уведено викладання навчального предмету «Основи здоров'я». Проте картина мало змінилася.

© Шахненко В. І., Набока І. Є., 2011

Однією з причин цього є низький рівень культури здоров'я сім'ї, родини й школи. У родинях сучасних учнів загальноосвітньої школи поширене тютюнопаління, вживання алкоголю, а в деяких — і наркотиків. Так, серед дорослого населення палить 72 відсотки чоловіків і 20 відсотків жінок. Від алкоголізму страждає 84,4, а від алкогольних психозів — 18,9 людей на 100 тис. населення. За іншими даними в Україні — 6 відсотків алкоголіків. На кожні 10 тисяч населення офіційно припадає 17 наркоманів. Причому, це охопило як чоловічу, так і жіночу частину населення. На кожних 8 алкоголіків припадає одна жінка. У такому оточенні виховуються діти у родинях, а потім приходять до школи. Тут ситуація не є кращою. Школа — частка суспільства, його віддзеркалення. Третина учнів загальноосвітніх

шкіл палить, що стає причиною різних захворювань, з якими випускники шкіл ідуть у життя. Крім того, дорослі та діти недостатньо обізнані з основами здорового способу життя, що нерідко стає причиною втрати здоров'я, а інколи — і життя.

Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Національна доктрина розвитку освіти, Закон України «Про загальну середню освіту» вказують на те, що одним із пріоритетних завдань є формування здоров'я дітей, підлітків і молоді. Отже, формування здоров'я підростаючого покоління є досить актуальною проблемою. Для цього потрібно починати з підвищення культури здоров'я нації.

На наш погляд, однією з причин демографічної кризи в Україні є втрата національної культури, що продукує невміння батьків зачати, народити і виховати здорову дитину. Отже, підготовка дітей і молоді до здорового способу життя і створення сім'ї на основі народного тисячолітнього досвіду є досить актуальною.

Формування цілей статті. Метою даної статті є висвітлення і пропаганда народної (родинної) педагогіки про виховання здорових дітей та підготовку їх до створення сім'ї. Ми припускаємо, що для поліпшення здоров'я дорослих і дітей потрібно відродити народну (родинну) педагогіку про виховання здорових дітей та підготовку їх до створення сім'ї як частини національної культури і на її основі сформувані культуру здоров'я нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виклад основного матеріалу дослідження

Проблемі сімейного виховання дітей присвятили свої праці Я. Коменський, В. Сухомлинський, М. Стельмахович. Ю. Азаров, Ф. Байнов, Е. Васильєва, В. Гуров, Е. Каган, Т. Куликова, В. Каюков, В. Струманський та ін. Проте недостатньо дослідженою залишилась проблема відродження національної культури як засобу підготовки старшокласників до здорового способу життя і створення сім'ї.

До 20-х років ХХ століття в Україні основним інститутом виховання була Православна церква. Українська сім'я жила за християнськими заповідями: «Не убий, не вкради, не прелюбодійствуй, не бреш, не бажай нічого, що є у ближнього твого, не суди і не судимим будеш».

Український народ дбав про здоров'я дітей ще задовго до їхнього народження. Так «сухий закон» діяв для молодих на весіллі і продовжувався місяць. Про вагітність молодої не прийнято було говорити. Про це знали лише найближчі родичі: чоловік, його батьки та батьки молодої. Доки не було помітно, свою вагітність жінка приховувала від злого, стороннього ока.

У період вагітності жінка не виходила за межі двору, бо там її хтось міг потривожити (злий пес, бугай, цап чи потворна людина) і це могло вплинути на здоров'я майбутньої дитини. Крім цього, у цей період вступали в силу численні заборони: не можна нервувати, пити алкогольні напої, міцний чай, каву, дуже солоне, кисле тощо.

Здавна вважалось, що всі забаганки вагітної жінки потрібно виконувати, щоб не хвилювати її. Щоб майбутня дитина народилася здоровою, вагітна жінка мала виконувати чіткий ряд дещо осучаснених заповідей:

- Люби свою майбутню дитину;
- Дбай про своє здоров'я, уникай застуди та інших проблем;
- Гуляй на свіжому повітрі, спілкуйся з природою, люби все живе;
- Веди рухливий спосіб життя;
- Співай, радій життю;
- Будь доброзичливою, з приязню стався до членів родини та до інших людей;
- Не ображайся;
- Нічого не бійся, не лякайся.

Народження дитини було великою подією і тому до нього готувалися з великою відповідальністю. Заздалегідь вирішувалося питання про повивальну бабку, від якої в значній мірі залежав успіх пологів.

Її запрошували, коли пологи вже починалися. Вона приходила з хлібом, сіллю, свяченою водою і зіллям (цілющими травами).

Для полегшення пологів повитуха здійснювала чіткий ряд магічних дій: навстіж відкривала вікна й двері, розв'язувала всі вузли. Досвідчена повитуха надавала допомогу породіллі у здійсненні пологів: при потребі робила масаж, розтирання, ставила компреси тощо. Сам момент появи малюка теж супроводжувався певними обрядами: пуповину у хлопчиків перерізали на сокирі, а у дівчаток — на веретені.

При пологах був присутній батько і його сорочкою обгортали маля, яку згодом різали на пелюшки. Батько цілував дитину і передавав матері. Так дитя перший чоловічий образ переймало з образу батька.

Новонароджену дитину одразу прикладали до грудей матері. З першої миті пробуджувався материнський інстинкт і встановлювався зв'язок матері з дитиною. Якщо дитина народжувалась вночі, то вважали, що буде спокійною, вдень — сердитою, але з добрим апетитом.

За народною педагогікою, мати чи нянька повинна постійно розмовляти з дитиною. Тому в українських родинах здавна було заведено, що з новонародженою дитиною постійно всі говорили. Мама сповиває маля чи сидить з ним на руках (а в наш час, коли везе у колясці) і з ним розмовляє, мов з дорослою: пояснює все, що вона робить. Причому ця розмова має емоційне забарвлення: «Ой, яка гарна квітка!», «А ось кішечка умивається», «Ось собачка гавкає», «Корова кричить «му»». Завдяки цьому приблизно на третьому місяці дитина починає вимовляти окремі звуки, а потім з'являється й лепет.

Розмова з дитиною сприяє розвитку мови, мислення, формуванню рухливості, гарного настрою, емоцій, доброзичливості у ставленні до навколишнього середовища.

Особливе місце у підготовці до сну, заспокоєнні дитини, у формуванні здоров'я, духовності посідали колискові пісні. Наведемо деякі з них:

Ой, щоб спало, щастя знало,
Ой щоб росло, не боліло,
На серденько не кволіло
Соньки-дрімки в колисоньки,
Добрый розум в голівоньку,
А рісточки у кісточки,
Здоров'ячко у сердечко,
А в роточок говорушки,
А в ніженьки ходусеньки,
А в рученьки ладусеньки,

Так у колискових піснях мати бажала дитині здоров'я.

Народна (родинна) педагогіка вчить, що новонароджену дитину потрібно ростити в теплі й чистоті, часто купати й годувати, запобігати різним захворюванням. За таких умов діти ростуть і розвиваються досить швидко. «Як грибочки, — говорить народна мудрість, — ростуть діточки».

Коли наставала перша купіль, у воду додавали для дівчаток калину («щоб рум'яна була», «щоб красна була»), гілочку вишні («щоб гарна була»), любисток («щоб люб'язна була»). У купіль для хлопчиків клали гілочку дуба («щоб був міцний, як дуб»), барвінка («щоб довго жив»), чорнобривця («щоб був чорнобровий»). Фактично використання у купелі цих лікарських рослин було захистом для дитини.

Здавна було заведено хрестити дитину. Кумами, як правило, ставали шановані люди, які на випадок чого завжди могли підтримати дитину, бути для неї хресними батьками. Як правило, в куми запрошував батько новонародженої дитини. Він давав хліб-сіль вибраній особі і просив бути кумом чи кумою. Здавна запрошення вважалось почесним: «Куми рідніші, ніж брати». Тому відмовлятися від кумівства не можна.

Хрещенню передували такі церемоніальні дії: посеред хати стелився кожух вовною догори і на нього клали немовля («щоб прилучалось до родинного вогнища, отчого дому»).

При цьому примовляли: «Щоб був багатий, як кожух лахматий», «Щоб добре росло і щасливе було».

Прийнято, що куми кидають на кожух дрібні монети, а потім беруть кожух за краї, піднімають його з новонародженим, супроводжуючи доброзичливими примовляннями: «Щоб здорове й щасливе було», «Щоб росло і не хворіло», «Щоб росло на радість батькові і матері». Після цього йшли до церкви. До цього лише додамо, що шерсть, особливо з вівці чи кози, має цілющі властивості.

Після хрестин у найближчу неділю чи свято відзначали день народження дитини. До цього свята готувалися дуже старанно. На обід подавали борщ, кашу, вареники, ячню, рибу, гриби, голубці, холодець, пампушки, узвар чи кисіль тощо. Окремим було приготування каші. Вона варилась круто на молоці з маслом та медовою водою.

На день народження обов'язково запрошували повивальну бабку й кумів. Коли сідали за стіл, повивальна бабка чи кума брала горнятко з кашею, ставила на стіл і накривала хлібом-сіллям. Поруч ставилася пуста тарілка. В неї присутні клали гроші в подарунок новонародженому: «на візочок», «на штанці», «на коня», а на стіл клали крижмо — відріз тканини чи хустку.

Після того, як подарували дитині, хрещений батько (він найщедріше обдаровував дитину), одержував право розбити горщик з кашею. Горщик розлітався, а каша мала залишитись цілою. Це вважалося прикметою сімейної злагоди, міцної сім'ї, достатку і благополуччя.

Вершок каші і гроші хрещений батько передавав матері дитини і ділив кашу між присутніми, примовляючи «Роди, Боже, жито й пшеницю, а господарям — діток кожного року». Після цього сідали за стіл їсти кашу та інші страви. При цьому пили горілку чи вино в мінімальній кількості «для настрою». Випивка не була символом трапези.

Після закінчення обіду куми вносили решето з маленькими букетиками живих або засушених квітів (волошки, м'ята, барвінок, чорнобривці, гілочку калини, колосок вівса, жита та пшениці). Букетики вручав кум: одруженим — по одному, а неодруженим по два («щоб були у парі»). При цьому кум промовляв: «Нехай породілля годує, щастя і долю готує, батькові на утіху, людям на услугу».

Запрошені, перед тим, як розходитись, бажали — дівчинці: «Щоб жила не хворіла, щоб працювати уміла, гордою була, щоб не засиджувалась у дівках», а хлопцеві — «Щоб діждалися женити і внуків бавити», «Щоб на конях умів їздити і хліборобом був», «Щоб добрим майстром був».

Як бачимо, святкування дня народження мало здоров'язберігальне спрямування.

Здавна в Україні з великою любов'ю ставилися до дітей. Наприклад, від дня народження дитину називали писклям, після шести тижнів: «Їсть першу кашу», «скигля», «гуляка», «плакочка», «плазун»; а коли стає дибки — «дibun»; якщо не має зубів — «дід» чи «дідуган» або «бабуся». Коли у дитини з'являлись перші зубки, то називали «зубань», а пізніше — «белькотун», «воркотуха», «щебетун»; а коли не говорить — «мовчун» тощо.

З віком дітей називали за кількістю років: «друге літо», «другакаш»; «третє літо», «третяк», «третя каша», «гулячок», «четвертій», «четверте літо», «четверта каша», «літунець», «шмиглик»; «п'ятак», «п'ятилітка», «підпасок» (у цьому віці зокрема пасли гусей, телят чи й навіть корову тощо).

У віці 3–5-ти років діти дуже допитливі. Їх все цікавить. Щоб розвивати допитливість «чомучок», народна педагогіка пропонує уважно ставитись до запитань дітей, не відмахуватись від них, а терпеливо задовольняти потребу у спілкуванні. Крім цього, щоб розвинути кмітливість дітей, народ протягом тисячоліть зібрав численні задачі-головоломки. Наприклад, на одному березі річки є вовк, коза і капуста. Як перевезти їх на протилежний берег? Трьох човен не витримає. Не можна одночасно залишати на березі вовка й козу, козу й капусту.

Від самого народження дитини батьки прагнули своїм прикладом показати, якими вони мають бути нині і в майбутньому. Тому першоосновою виховання здорових дітей,

підготовки їх до майбутнього шлюбу, створення сім'ї і виховання у майбутньому своїх дітей був особистий приклад батьків.

Батько був поборником правди, взірцем щирості, справедливості, наполегливості, відповідальності. Батько відповідав за сім'ю, був її захисником. Чоловік і батько був господарем дому, особою, яка несла юридичну відповідальність за виконання сім'єю обов'язків перед суспільством і людьми. Він вирішував, що сіяти, як утримувати худобу. Батько виконував функцію домашнього жерця: здійснював жниварські свята, звичаї та обряди. Він ніколи не втручався у жіночі справи. Проте, коли в сім'ї виникали конфлікти, то виступав головним суддею.

Батько був прикладом для дружини і для своїх дітей, особливо синів. Він відповідав за матеріальне забезпечення сім'ї. Сини в сім'ї, дивлячись на батька, засвоювали досвід ставлення до майбутньої дружини і дітей.

Мати була втіленням жіночої мудрості, материнської краси і доброти, щирості, і разом з тим – вимогливості до себе і дітей, була прикладом в сім'ї, особливо для доньок. Дружина і мати була берегинею сімейного вогнища. Вона вела домашнє господарство. В українських родинах мати — це символ життя, любові, мудрого виховання, Богиня дому. «Матусе, нене, матінко, горлице, ластівко», — так називали матір в українських піснях.

Народна мудрість про роль чоловіка і жінки в сім'ї говорить: « Три кути в хаті тримає жінка, а один — чоловік». Доньки, дивлячись на матір, хотіли бути в майбутньому такими, як вона. Чоловік і жінка прагнули жити спільним життям : бути як дві сім'ядолі однієї насінини. Якщо виникали якісь непорозуміння, батьки ладнали їх без присутності дітей.

В Україні в давні часи було по декілька дітей і часто старша донька чи син ставали нянькою для менших братиків і сестричок. Старші діти не лише доглядали менших, а й були для них прикладом, що зменшувало ймовірність небажаних вчинків. А старші в свою чергу, будучи взірцем для менших, орієнтувались на кращі варіанти поведінки. У них формувались відповідальність за себе і за менших, а також виникали навички самодисципліни. Така багатодітна сім'я нагадувала мікромодель існуючого суспільства і сприяла формуванню духовності її членів.

Справжній сім'янин і господар, берегиня сімейного вогнища і господиня — це трудівник і трудівниця. Їх дійсно готували до праці з самої колискової; наприклад у потішці є такі рядки.

Сорока, ворона,
На припічку сиділа,
Діткам кашку варила,
Ополоником мішала,
І хвостиком накривала,
Малих діток годувала:
Цьому дам, цьому дам,
А цьому не дам,
Бо цей буцман,
Круп не драв,
Дров не рубав,
Води не носив,
Діжі не місив —
Справжній лежень...

Потішка «Сорока» крім словесно-духовного навантаження ще й має педагогічну настанову. Дитину, яка починає говорити, беруть за руку і розпрямляють пальчики, примовляючи: «Сорока-ворона...» Це потім готує дітей до усвідомлення головного принципу людини: «Хто не працює, той не їсть».

Потішка «Чеберайчики» спрямована на фізичний розвиток дитини. Дитину кладуть на спинку, і, взявши ніжки у свої долоні, ритмічно й обережно згинають по черзі у колінцях, притискаючи до животика, у такт декламуючи потішку: «Ой, на горі просо, сидить зайчик.

Він ніжками чеберяє.»

Після виконання цих вправ співають удвічі швидше, у такт прискорюючи темп:

«Щоб я такі ніжки мав (мала),

То я б ними чеберяв (чеберяла),

Як той зайчик.»

Діти 5–6-ти років: прибирали в хаті, бавили менших дітей, пасли гусей, дрібну худобу, з 7–8-ми років залучались до більш складної роботи: дівчатка допомагали підтримувати чистоту й порядок у помешканні, у догляді за городом, допомагали вирощувати льон, ткати полотно тощо. Хлопці доглядали за худобою, допомагали орати, боронувати, сіяти, доглядати за сільськогосподарськими рослинами, збирати урожай, перевозити його, а згодом самі виконували ці види робіт.

У 14–15 років дівчата вміли куховарити, доїти корів, збирати ягоди, ткати, вишивати, жати жито. Хлопці самостійно виконували сільськогосподарські роботи, володіли різними способами рибальства, збирали гриби, ягоди, допомагали в усіх справах батькам.

В українських родин у вихованні дітей здавна використовувались мамина і батькова, бабусина та дідусева казки. «Коза-дереза», «Казка про Котика і Півника», «Солом'яний бичок», «Котигорошко», «Цап і баран» ставали першою доріжкою до казкового світу, світу боротьби добра і зла, пізнання навколишньої дійсності у вигаданих образах. Ці народні казки мали особливий вплив на розвиток мови, мислення, польоту фантазії, засвоєння соціального досвіду, формування духовності, морально-етичних та естетичних принципів тощо.

Як відомо, гра є одним з основних видів діяльності дітей. Вона сприяє пізнанню навколишнього світу, відтворенню поведінки та дій дорослих, формуванню соціального досвіду. А. Макаренко з цього приводу писав, що як дитина грається, так вона і буде працювати, коли стане дорослою. А крім цього, можна додати що: так вона буде поводити себе і в сім'ї.

Яке місце у народній (родинній) педагогіці відводиться грі? Первинні форми гри, рухи з предметами, починаються з сьомого-восьмого місяця життя дитини. Вони, як правило, пов'язані з розвитком орієнтації дитини. Підготовці дитини до гри сприяє використання іграшок й утішок. Перші іграшки для дитини повинні бути брязкальця привабливого забарвлення і приємного звучання, ляльки, домашні звірі тощо. Згодом, коли дитина виросте, збільшується діапазон видів і призначень іграшок.

Під кінець раннього дитинства (у 2,5–3 роки) основним видом ігрової діяльності стає рольова гра, в якій дитина наслідує батьків, старших братів і сестер (якщо вони є), старших людей, їхню роботу, поведінку, вчинки і політичну діяльність.

Наслідуючи дорослих, виконуючи їхні ролі у грі, дівчатка влаштовували весілля, хрестини, залучаючи до них хлопчиків, няньчили немовлят, готували різні страви, а хлопчики будували хату чи хлів, міст чи дорогу, ходили на полювання тощо. Сільські діти, як правило, у грі виконували ролі хліборобів, їхню працю: копали город чи орали поле, сіяли чи саджали, збирали урожай, молотили тощо. У грі, як правило, дівчатка виконували роль мам, а хлопчики — роль тата. Отже, ігри для дітей ставали соціальною практикою творення ними, як вважає В. Струманський, омріяного ними «світу духовного та матеріального життя» [7, 46].

Найскладнішим і найсуперечливішим у вихованні є період, коли вихованці переходять від дитинства до юності. Ці труднощі народна (родинна) педагогіка пропонує долати в процесі сумісної трудової діяльності разом із старшими братами й сестрами та батьками.

Здавна в українських сім'ях діти підліткового віку разом з дорослими, а інколи й самостійно за дорученням батьків виконували різні роботи: хлопці косили, сіяли, молотили, пасли худобу чи боронували поле; а дівчата у трудових родинках допомагали матерям по господарству (обробляли город, готували їсти, прали одяг, прибирали в помешканні тощо). Така диференціація була спрямована на те, що на формування характеру сина впливав батько, син засвоював досвід батька, прагнув бути таким, як він, а донька (доньки) брали приклад з матері, виховували в собі жіночу скромність, гордість і гідність.

Важливе місце в народній (родинній) педагогіці займали питання засвоєння дітьми норм міжособистісних взаємин. Цей досвід діти засвоювали в процесі рольових ігор, а пізніше у праці разом зі старшими дітьми та дорослими.

Багатовікова практика народного виховання дітей виробила такий раціональний стиль: не придушувати, а збуджувати сили і прагнення дітей, розвивати ініціативу і самостійність, спонукати до позитивних дій і вчинків. Дітей і підлітків навчали, що поганий вчинок є плямою для родини і цілого роду.

Значне місце у вихованні дітей займали традиції і звичаї. Народні традиції (від латини *tradition* — передача) — це досвід, звичаї, норми поведінки, смаки та погляди на ті чи інші явища, предмети, вчинки, які склались історично, передавались і передаються з покоління в покоління.

Як вважає М. Стельмахович, традиції народної (родинної) педагогіки наділені ознакою високого одухотворення. Вони передаються з покоління до покоління і цим надійно захищають нашу національну самобутність [4, 46]. Поки живуть традиції, доки й живе наша історична пам'ять, доки й знаємо, хто ми є. Знищення традицій, як вважає М. Стельмахович, веде до морального, духовного, культурного та економічного занепаду [4, 47].

Звичаї спрямовували поведінку дитини на життєву стежку, прокладену старшим поколінням, вимагали обов'язкового виконання певних дій у кожній конкретній ситуації без відповідної мотивації чи духовних приписів, бо це склалось як норма поведінки. Наприклад, у селах України здавна прийнято вітатись з кожною зустрічною людиною, тобто бажати здоров'я. Завдяки цілому ряду звичаїв, дитина навчалась виконувати правила поведінки задовго до того, як осягне їхню моральну сутність.

В Україні створювались побратимства, прикладом для яких були козаки, як носії вищого типу українського національного характеру. Між членами таких побратимств існували духовна близькість, довіра, взаємна прихильність, щира співдружність, товариська солідарність, взаємодопомога. Хлопці, які прагнули стати козаками, виховувались на неписаних законах кодексу лицарської честі. Вони зокрема передбачали:

- любов до батьків, рідної мови, вірність у коханні, дружбі, побратимстві, ставленні до Батьківщини — України;
- готовність захищати слабших, турбуватися про молодших, зокрема дітей;
- шляхетне ставлення до дівчини, жінки, бабусі;
- непохитна вірність ідеям, принципам народної моралі, духовності (правдивість і справедливість, працьовитість і скромність тощо);
- відстоювання повної свободи і незалежності особистості, народу, держави;
- турбота про розвиток національних традицій, звичаїв і обрядів, бережливе ставлення до рідної природи, землі;
- прагнення робити пожертвування на будівництво храмів, навчально-виховних і культурних закладів;
- цілеспрямований розвиток власних фізичних і духовних сил, волі, можливостей свого організму;
- уміння скрізь і всюди чинити благородно, шляхетно, виявляти інші чесноти.

Значне місце у народній (родинній) педагогіці займали питання підготовки дітей і підлітків до створення у майбутньому своєї сім'ї. Про українську сім'ю, стосунки чоловіка і жінки є цілий ряд прислів'їв і приказок, якими у певній мірі керувалися при виборі пари.

Підготовці до вибору пари і створення сім'ї сприяли різні народні свята. Так, в ніч перед святом Андрія Первозваного (в народі кажуть: «На Андрія») дівчата ворожили, щоб дізнатися про свою долю. На «Маланку» дівчата теж ворожили: кидали через хату чоботи, і куди вкаже чобіт носком, туди дівчина вийде заміж. Крім цього, ворожили ще й так: дівчата перелічували кілки в плоті «удівець», «молодець». А дівчата-гуцулки зав'язували собі очі хустинкою і навіпамачки лічили кілля плоті до дев'яти. Дев'ятий перев'язували хустиною і вранці дивились: рівний, гарний чи сухуватий, горбатий. Який кілок, така й доля.

Так в українських веснянках широко розгортається образ невдалого шлюбу. Проте кожна дівчина мріяла про справжнє весілля і щасливу сім'ю. Здавна вважалося, що ще гіршим і нещасним є життя безсімейної й бездітної дівчини чи жінки. Про це свідчить лейтмотив народної пісні «Прилетіла зозуленька в вишняк молоденький»:

Чом я така нещаслива уродилась в світі?
Усі пташки роблять гнізда, а я їх не вмію;
Усі пташки несуть яйця, а я в чужі гнізда несучу;
Всі пташки живуть вкупі, а я все самотня;
Усі пташки мають діток, а я їх не бачу;
Усі пташки мають втіху, а я тільки плачу.

Що ж стосовно чоловіків-одинаків, які не мали сім'ї, народна мудрість говорила так: «Одинак — як не злодій, то пияк», «З одинака як не пес, то собака», а про бездітні сім'ї ще й так — «Живете не батьками — помрете не людьми».

Переходячи до весілля, зазначимо, що вся система сімейного виховання була спрямована на так зване духовне зачаття, тобто перед тим, як одружитися й зачати дитину дівчина і хлопець, майбутні молоді батьки, повинні її полюбити і дбати про її здоров'я.

Весілля в Україні — це радість не однієї родини. Свято любові, народження нової сім'ї — громадська подія. Поняття «весілля», на думку К. Сумцова та Я. Головацького, походить від язичницького свята на честь Бога Сонця Дажбога. Давні слов'яни відзначали кожен фазу сонцестояння обрядами. Найбільш урочисті, пов'язані з весняним сонцестоянням, коли тривалість дня збільшується, що асоціювалось із народженням Сонця. Свята давніх слов'ян на честь Бога Сонця сповнені веселощами, танцями, хороводами, драматургічними сценками називалися «вєселія». У дні цих торжеств, які знаменували собою перемогу Дажбога над Чорнобогом, що підтверджувалось збільшенням тривалості дня і розквітом природи, члени племені, роду одружувались, святкували весілля. Пізніше весілля відділилось від річного свята, почало існувати окремо як освячення нової сім'ї.

Весільні обрядам передувала своєрідна система дошлюбних стосунків, яка проявлялася у формі знайомства, залицяння, сватання тощо. Молодь спілкувалася в межах свого села або вулиці, але не виключався вибір нареченого за межами місця мешкання. Традиційно місцями зустрічей були свята з танцями та іграми, спільна робота — «толока». Частіше за все молодь збиралася на «вечорниці», куди не допускалися дорослі. Для проведення вечорниць звичайно наймали хату (найчастіше у вдів), приносили їжу, влаштовували танці. Врешті-решт, основною функцією вечорниць був вибір судженого. У більш ранні часи вибір нареченого цілком залежав від волі батьків, як, зрештою, і всі питання, пов'язані зі шлюбом.

Власне весільний ритуал складався з цілої низки обрядів, необхідних для надання шлюбу юридичної сили. В українському середовищі шлюб вважався далеко не особистою справою, тому на нього мали великий вплив як родичі, так і оточення — друзі, дівоча і парубочька громада, сусіди тощо.

Висновки

1. Демографічна криза в Україні триває і якщо цей процес не призупинити, то менше, ніж через половину століття нація прийде до напіврозпаду, тобто майже до зникнення. Щоб уповільнити або й призупинити цей процес, серед здійснення інших корінних заходів потрібно відроджувати народну (родинну) педагогіку, особливо ті її аспекти, які унеможливають виродження нації.

2. Зміст виховання народної (родинної) педагогіки, на думку М. Стельмаховича, охоплює піклування про здоров'я і фізичний розвиток дитини, передачу певного обсягу знань, трудових умінь і навичок, привчання та залучення до організації домашнього побуту, підготовку до сімейного життя та формування духовного світу [5, 43–44].

3. Цей зміст народної (родинної) педагогіки охоплює численні питання виховання дітей щодо їх духовної підготовки, він перевірявся і удосконалювався тисячолітнім досвідом багатьох поколінь і являє собою досконалу систему правил щодо сімейного життя та формування духовного світу.

4. На думку численних дослідників народної (родинної) педагогіки, вітчизняних авторів монографій, дисертацій та наукових статей вважають (і ми приєднуємося до цієї точки зору), — відродження цього багатого, перевіреного тисячоліттями, народного досвіду, як частини національної культури, дозволить уповільнити і навіть призупинити демографічну кризу в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коротєєва В. О. Уроки народного дитинознавства / В. О. Коротєєва, В. І. Шахненко, В. Ф. Іванов, Л. О. Іванова. — Миколаїв, 1992. — 30 с.
2. Основи національного виховання: Концептуал. Положення / В. Г. Кузь, Ю. Д. Руденко, З. О. Сергійчук та ін.; За заг. ред. В. Г. Кузя та ін. — К.: Інформ.-вид. центр «Київ», 1993. — 152 с.
3. Стельмахович М. Г. Мудрість народної педагогіки / М. Г. Стельмахович. — К.: Т-во «Знання» Української РСР. — 46 с.
4. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка / М. Г. Стельмахович. — К.: Рад. школа, 1998. — 312с.
5. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка / М. Г. Стельмахович. — К.: ІЗМН, 1997. — 232 с.
6. Стельмахович М. Г. Українська родина / М. Г. Стельмахович. — К., 1995. — 32 с. — (Спецвипуск журналу «Корисні поради»).
7. Струманський В. Педагогіка народно-побутового життя української людності / В. Струманський // Рідна школа. — 1996. — № 9. — С. 31–50.
8. Супруненко В. П. Народини: витоки нації, символи, вірування, звичаї та побут українців / В. П. Супруненко. — Запоріжжя: МП «Берегиня». — СП «ФАСЗ», 1993. — 136с.